

Війнув свіжий вітрець

Лариса Письменна

Помер академік Коваленко. Сьогодні мали ховати.

Моя приятелька Антоніна, колишня академікова дружина, вже чимало років з ним розлучена, попрохала мене піти з нею на похорон. Бо не мала бажання стрічатися з людьми, котрих колись приймала як господиня дому, але зовсім самій іти їй не хотілося. Я не зважилася їй відмовити, тим паче що Коваленка знала досить добре.

Громадянська панахида мала відбутися в конференц-залі Академії наук. Антоніна не пішла туди знову ж таки з небажання зустрітися з деякими людьми, і ми поїхали просто на Байкове кладовище. Поїхали заздалегідь, аби розпитати, де саме ховатимуть. Звісно, не на "цілині", тобто околиці цвинтаря, а на центральній алеї, на чийсь безіменній могилі. Академіків у нас шанують.

Уточнили місце — в другому ряду, там дядьки-могильники саме викидали з ями чийсь зітлілі кості. Тепер лишилося чекати, з похоронним автобусом ми все одно не розминемось — алеєю їхатиме.

Пройшлися, оглядаючи пам'ятники. Я вже давно тут не бувала. Багато зустрілося колишніх знайомих, уже витесаних з мармуру, відлитих у бронзі чи вирізьблених на камінних плитах. Що ж, іде життя, і люди лишають його, тут уже нічого не вдієш.

У тридцятих роках викладав у нашому інституті професор Коваленко — наймолодший з професорів, стрункий і гарний. Не одна студенточка задивлялася тоді на нього. Нараз саянуло давніше — веселе, що зовсім не личило до жалоби й смутку.

— Слухай, тебе розшукує професор Коваленко, — сказали мені хлопці. — Якась там дуже нагальна справа.

— Що саме? Чому ви не спитали?

— Він сказав, що йому потрібна саме ти. До речі, він щойно зайшов до директора. Біжи хутчіш!

— Ну, якщо зайшов, то я зачекаю під дверима кабінету.

— Е, ні, справа не терпить. Та й директор буде радий, що ти така оперативна.

Я й помчала. Постукалася в двері директорового кабінету, почула: "Прошу!"—зайшла. Там і справді сидів Коваленко, про щось розмовляли. Я ввічливо привіталася й глянула запитливо на нього.

— Слухаю вас, — це вже директор.

— Пробачте, але я... я до професора... — пробурмотіла, починаючи відчувати, що тут щось таке непевне. І справді, професор голосно і розкотисто зареготав, аж припав до спинки крісла, аж сльози йому на очах від сміху виступили.

— П'ята! Сподіваюся, що остання. Скільки дівчат на вашому курсі?

— П'ятеро... Але я не розумію...

— Зараз зрозумієте. Вітаю вас із першим квітня!

Я зрозуміла — розіграли. Спалахнула, мовчки крутнулася на місці й побігла до

аудиторії бити клятих хлопців. А знали ж, вражі діти, до кого посилати, адже жодна дівчина не відмовилася.

Господи, які ж ми тоді були юні, голодні й щасливі своєю юністю!

Знову зустрілася я з Коваленком — вже академіком — по війні. І саме тому, що Антоніма, моя подруга, з якою ми проживали колись в одній кімнаті студентського гуртожитку, стала йому за дружину.

— Впізнаєш? — запитала Антоніна, підштовхуючи мене уперед.

— Авжеж, упізнаю. Хіба можна забути ту першоквітневу дівчачу облогу? — засміявся Коваленко. Він таки дуже гарно сміявся.

І наша розмова відразу ж пішла легко й цікаво: про життя, про людей, про поезію. Коваленко був не лише ерудований, а й надзвичайно дотепний співбесідник. Антоніна ревниво перервала тоді нашу розмову, зауважила, що нам самим є про що побалакати, мала повідати про щось своє. А жаль.

Потім вони розлучилися. Хто був винний — не знаю, бо від Антоніни чула одне, від других — інше. Та й не хотіла я встрявати в справу, яка мене не обходила. Антоніна була моєю подругою зі студентських років, і я ніби мала взяти її бік, але й до Коваленка не могла поставитися з антипатією. Не така він був людина.

Кілька років тому дізналася, що академік Коваленко тяжко хворий. Найкращі, найкваліфікованіші лікарі робили все, аби вилікувати, точніше — відтягнути смерть. Можливо, цього не варто було робити, адже Коваленко знав, що хвороба його невиліковна, і не така то вже радість жити, усвідомлюючи свою неблаганну приреченість. Але високе звання академіка, широко відомого у відповідних наукових колах, поважні посади, що їх раніше обіймав, не дозволяли медикам пустити на самоплив його життя і його смерть.

Його життя... Ах, як же він легко й весело йшов по життю, нехтуючи своїми поважними чинами та званнями! Бо якось по-первісному, чи що, любив людські радощі й умів наділяти тими радощами інших. Що таїти, йому немало дорікали і вказували, що людині на видноті не годиться легковажити своїм ім'ям, але він на те не зважав.

Вже смертельно хворий, академік Коваленко офіційно оформив свій новий шлюб, але тут вже все було по-іншому. "В наш час легше знайти дружину,, ніж хатню робітницю", — на такий аргумент не могли йому заперечити, бо воно й справді так було. Нинішня його дружина (тобто тепер уже вдова) — жінка, на яку раніше він би й не глянув, не взялася б доглядати смертельно хворого, не заручившись заздалегідь документом, що гарантував по смерті академіка їй у спадок усе, що мав. І Коваленко це знав. Він навіть не зненавидів цю вульгарну корисливу бабу — то була б для неї завелика честь, він просто ставився до неї з презирством та неприхованою бридливістю. Адже їй мало було свідоцтва про шлюб, вона зажадала ще й офіційного заповіту про те, що все майно, машина, дача й унікальна бібліотека ("Знаєте, в якій ціні тепер книги!") було б відписано по заповіту, звісно, нотаріально засвідченого, їй одній. Зрештою, Коваленкові те було байдуже, офіційно дітей він не мав, шкода тільки своєї бібліотеки: він гадав передати книги Академії. Але зрозумів, що вже не може мати

своєї волі, бо цілком залежить од цієї особи.

На щастя, відчуття гумору ніколи не зраджувало його, як зрадило здоров'я. Ото він сам із себе глузував, що наприкінці свого життя, очевидно, за численні гріхи, потрапив у лабету до такої суперінтелігентної жінки. Ні, є таки бог на небі, бо надто весело прожив своє життя, ото й має тепер за все платити. А коли нова дружина посилено стогнала від "надмірного тягара доглядати за хворим", академік лише сардонічно посміхався і потішав, що все це буде зараховано їй на тому світі. Вона злостилася — не любила й боялася його сарказму, адже тямила, що й він добре розуміє її. А Коваленко дозволяв собі хоч у такий спосіб трохи відводити душу, кепкуючи, що там їй вже не доведеться панькатися з ним хоча б тому, що трапить вона явно до раю, а йому проляже доріженька простісінько до пекла за його земні гріхи, й ненавиділи вони одне одного, довічно скуті ланцюгом його безпорадності та її жадоби.

А Коваленка любили жінки, він платив їм тим же, щедро платив. Перша дружина довго терпіла, але й терпінням своїм не зуміла утримати чоловіка: він без тями закохався в Антоніну, свою ж таки колишню студентку. Ні прохання, ні терплячий характер першої дружини, ні докори колег не змогли його зупинити. Поклав одружитися — і одружився. Можливо, якби в молодій та вродливої дружини був покірливіший характер, то й довше тривав би той шлюб або й зовсім не порвався, адже Коваленко на той час не був такий уже й молодий. Але Антоніна мала натуру тверду й нетерпиму, не хотіла прощати того, на що перша дружина заплющувала очі. Та що вже про це згадувати... І все ж проти Коваленка в мене не виникло недоброго почуття, надто симпатичною людиною він був. І вчений справжній, цього не перекреслиш.

Аж ось показався похоронний автобус, за ним інші машини. На вітровому склі автобуса — портрет. Він! Сивий, уже літній, але усмішку — веселу й лукаву, я відразу впізнала.

І знову згадалася юність, наше дівчаче захоплення молодим, елегантним і дотепним професором. Що ж, жив, як хотів, не фальшиво, ніколи не вдаючи з себе святенника. Через кілька років про все те забудуть, але залишаться його праці, його ліси.

Сонце пекло немилосердно. До могили неможливо приступитися, заважали огорожі сусідніх могил. Ця цвинтарна тіснота просто лякала: як же туди, в другий ряд, занесуть домовину — там і повернутися ніде. Ми з Антоніною сперлися на одну з огорож, що виходила на центральну алею, і мовчки дивилися. Антоніна про щось думала, можливо, шкодувала за чимось. А може, й ні...

Музики якимось утислися ближче до ями, заграли. Почали заносити труну. Дядьки-могильники сердито покрикували, музики в перервах між грою перекидалися байдужими словами, навіть почали сваритися, здається, вони запізнювалися на інший похорон. Довго мордувалися з труною, зрештою якимось та примостили її на чийсь могильній плиті.

Знову музики заграли жалобну мелодію. Грали вправно, але з тупим виразом очей: для них це була звичайна буденна робота. Та ще й сьогодні так душно.

До Антоніни підійшла стара жінка в жалобі й заговорила. Ага, це ж перша Коваленкова дружина. Довгі роки вони з Антоніною не розмовляли, та сьогодні були на рівних, то й знайшлося про що поговорити. Особливо про оту — новоспечену вдову в чорній оксамитовій сукні, яку вона нацупила, незважаючи на спеку. Мовляв, непристойно їй, бодай сьогодні, так вульгарно гримуватися — похорон же!

— Хоча для неї цей похорон кращий за весілля, — мовила перша академікова дружина. — Дочекалася свого.

Антоніна охоче з нею погодилася, мені ж стало прикро. Ой, не про це треба було б їм говорити, така розмова принижувала не ту (тій — все одно), а їх—цих двох жінок: я ж бо знала, що обидві заслуговували на повагу. А вони, забувши колишню ворожнечу, осуджували третю, пригадували все нові та нові пікантні подробиці її життя. А чому б їм не згадати добрим словом Коваленка, хіба ж, окрім кривди, не було в них у минулому добра і щастя? Та ще й не мало.

Жалобна мелодія вмовкла, музики втерли піт і стиха лайнулися: вони таки кудись запізнювалися. Фальшиво, напоказ заголосила вдова — так їй годилося. Хоча всім було зрозуміло, що має радіти. Я з досадою одвела від неї погляд і враз аж здригнулася. Над стовпищем людей (їх, правда, було небагато — академік уже давно не працював), над сердитими спітнілими музиками, над удовою, що кваліфіковано ридала й заламувала руки, над ямою замаяв угорі портрет академіка Коваленка. Портрет прикріпили високо, до дерева, і зараз лукава посмішка видавалася особливо саркастичною і глумливою. Він ніби сміявся з цієї комедії, яка його вже не торкалася, бо його вже не було.

За огорожею могили, біля якої ми стояли, перед ямою — в другому ряду, непорушно й закам'яніло стояв високий хлопчина в скромному піджачку і з стареньким портфелем. Стояв відчужено, аж ніби ворожий усім цим людям, ні до кого не підходячи. Навпаки, якби міг — то й відсторонився б. Тримався хоч і рівно, та якось надломано, не так, як усі.

— І чого отут став? — невдоволено мовила Антоніна. — Все затулив своєю спиною. Гей, юначе, відступіться трохи!

А перша Коваленкова дружина навіть тихенько поштурхала парасолькою хлопця в спину. Але той не ворухнувся. Що за дивак?

Огрядні, сиві чоловіки, видно, колишні колеги академіка, вже діловито обговорювали між собою якусь актуальну тему, що ніяк не стосувалася до похоронів. Вони, як і решта, нетерпляче чекали, поки можна буде піти, не порушивши правил пристойності.

Застукали молотки по цвяхах. Хлопчина сіпнувся, одвернувся від труни, і я побачила молоде, чимось дуже схоже на покійного академіка обличчя, залите сльозами. Хлопець одвертався, щоб не побачили його сліз.

— Глянь, — вражено мовила я Антоніні, — глянь на цього хлопця. Він же плаче!

— А й справді плаче, — здивувалась Антоніна, ніби на похоронах годилося не плакати, а танцювати. — Дивно... хоча...

Вона замислилася, видимо про щось здогадуючись, щось підраховуючи. Потім знизил плечима.

— Хто він? Ти не знаєш?

— Ні. Вперше бачу... — чогось Антоніна, здається, не договорювала.

А й справді — хто він, котрий щиро плаче на цьому іменитому похороні?

Могильники все ще сварилися — справді, ніде було повернутися. Нарешті труну опустили. Востаннє з полегкістю заголосила вдова.

Невідомий хлопчина швидко пішов собі геть. Коли проходив повз нас, мені здалося — війнув свіжий вітрець.

Люди роз'їздилися й розходилися, заклопотані своїми життєвими справами. Я глянула вгору на портрет академіка, чомусь гадала, що сміх його не повинен бути зараз такий глумливий. Але портрет уже зняли з дерева й примістили нижче — до могили.

Дуже хотілося наздогнати хлопця, але Антоніна не поспішала. В неї виявилось чимало спільних інтересів з першою дружиною академіка. Тому я залишила їх і пішла сама. Хлопця, звісно, наздогнати не пощастило.

А втім... навряд чи я стала б його про щось питати.